

THEORY OF LITERATURE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-261-6-41>

TRANSFORMATIONS OF COGNITIVE-NARRATIVE TYPOLOGIES IN THE METAMODERNIST CONTEXT

ТРАНСФОРМАЦІЇ КОГНІТИВНО-НАРАТИВНИХ ТИПОЛОГІЙ У МЕТАМОДЕРНІСТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Matsevko-Bekerska L. V.

*Doctor Philological
Sciences, Professor,
Head of the Department
of World Literature,*

*Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine*

Мацевко-Бекерська Л. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри світової
літератури,*

*Львівський національний
університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Новітні літературознавчі студії методологічні суголосно настроєві сучасної гуманітаристики. Увага науковців зосереджується довкола кількох підходів у визначенні та осмисленні культурно-естетичних тенденцій нинішнього етапу розвитку гуманітарного знання. Це, зокрема, концепції диджимодернізму Алана Кірбі (Великобританія), автомодернізму Роберта Семюелса (США), альтермодернізму Ніколя Бурріо (Франція), перформатизму Рауля Ешельмана (Німеччина), а також метамодернізму, деякі з маніфестувань якого запропонували Тімотеус Вермюлен і Робін ван ден Аккер (Нідерланди), Люк Тьорнер (Великобританія), Тауфік Юсеф (Іран) та інші дослідники. Всі філософсько-методологічні пропозиції ґрунтуються на визнанні нової сучасності, нової реальності в контексті певної культурно-емоційної домінанти. Специфіка переживання дійсності потребує передусім сприймання та осмислення не так її природи, як її емпатійного ресурсу. Британський культуролог і літературознавець Реймонд Вільямс увів у науковий обіг поняття «структура почуття» («Довга революція», 1961), що входить у виразний резонанс із ідеями Масуда Заварзаде («Факт апокаліпсису і художнє «затемнення» в сучасних наративах американської прози», 1975) про потребу виписати нову естетику для переживання нової реальності чи з міркуваннями Тауфіка Юсефа

(«Модернізм, постмодернізм та метамодернізм: критика», 2017) про домінуючу нову культурну епоху, зосереджену у концептах «віри, довіри, діалогу і щирості». Можемо розміркувати про розгортання метафори французького структураліста Жерара Женетта, котрий увів у простір літературознавства мотив «запаморочення». Певним чином парадигма Р.Вільямса суголоситься із наміром структуралістів допомогти сучасній людині подолати тривогу, що наростає. Так «геометрія літератури» переконливо поєднувалася із природою «творчого переживання», в чому, на переконання Ж.Женетта, і зосереджувалася суть «запаморочення».

Наратологія як один із ключових напрямів новітнього літературознавства за вражаюче стислий (в координатах гуманітаристики) період (від «Граматики Декамерона» Ц.Тодорова, 1969 р. до праці Д. Германа «Рукопис, послідовність та розповідь: Елементи посткласичної нратології» 1997 р.) помножилася принаймні на п'ять, що диференціював Ігор Папуша (трансдисциплінарна, транстекстуальна нратологія, трансмедіальна, трансгенетична, трансфікційна) [див.: 4, с. 23]. Тут важливо відзначити, що паралельно із нратологічним дискурсом у гуманітаристиці розгортаються ідеї когнітивної психології (Джордж Міллер, Джером Брунер, Ульрік Найссер, Ед Сміт, Роберт Солсо), що розширюють горизонти для «теорії розповіді» уможливаючи формування та розбудову когнітивної нратології. Базовий концепт Ж. Женетта примножується новими смислами, а в українському літературознавстві формулюється цілком логічне та «запаморочливе» питання про предмет вивчення когнітивної нратології: що становить осердя дискурсу первинно – «текстуальні структури» чи «структури людського мислення?» [5, с. 112]. Пошук відповіді можемо ввести у простір геометрії (наслідуючи Ж. Женетта) і дослідити передусім планіметричне середовище – з тим, аби впорядкувати розуміння природи і функціонування «текстуальних структур», а далі за допомогою когнітивістичного інструментарію моделювати стереометричний простір, у якому «структури людського мислення» домінуватимуть над текстом і створюватимуть метафікційну реальність. Теорія художнього викладу зближується із когнітивною психологією, зацікавлення якої зосереджене на цілісному діапазоні психологічних процесів. Тому очевидним є безпосередній зв'язок етапів художнього викладу із кожним елементом когнітивного ланцюжка.

Контекст метамодерністичного «канону» розгортає дослідницький потенціал синтезованої типології Ж. Женетта і В. Шміда. Ця класифікація корелює як із етапами презентації нративу в проєкції

когнітивного ланцюжка, так із можливостями емоційного переживання фікційної дійсності [див.: 2; 6]: 1) гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації (за моделлю В. Шміда – первинний недієгетичний наратор); 2) гетеродієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації (за моделлю В. Шміда – вторинний недієгетичний наратор); 3) гомодієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації (за моделлю В. Шміда – первинний дієгетичний наратор); 4) гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації (за моделлю В. Шміда – вторинний дієгетичний наратор).

Наратор першого типу почасти ототожнюється із експліцитним автором твору, однак слід зауважити, що «фігура в тексті» належить художньому світові. Послідовно утверджуючи суб'єктивність викладової манери граматично (виклад від 1-ої особи) і частково індиціальню, через окремі прийоми концентрації художнього матеріалу, такий наратор має перспективу двоякого втілення – максимально суб'єктивує саму презентацію історії і постійно нагадує читачеві про власну позицію щодо зображуваного. Акцент на обмеженості власного знання розпізнається у фрагментарності, недовисловленості. Аукторіальний тип викладу забезпечує активізацію уяви та образотворення у когнітивному ланцюжку, наратор «поступається» домінуванням у моделюванні художнього світу. Водночас міркування, оцінки та зауваження оповідача впливають на формальне розгортання викладу, до певної міри витримують інтенційну цілісність твору.

З позиції дослідження когнітивної стратегії тексту прозового твору наратор другого типу організовує розгортання когнітивного ланцюжка, індиціальними знаками активізуючи такі смислотворчі компоненти, як пам'ять, уяву, образотворення, проектування на рівень сприймання/розуміння/оцінки. Когнітивна активність набуває максимальної автономності, читач самостійно встановлює змістові кореляції. У «третинній» наративній дійсності відбувається рецептивна розбудова сенсів, актуалізується поняття «порожнього місця» / «порожніх місць», на що вказує наратор. Для когнітивного діалогу позиція «поза дієгезисом» у структурі викладу цінна тим, що контакт читача з твором відбувається без синхронізації переконань чи думок розповідача з думками чи настроєм самих персонажів, а емоційно-оцінний дискурс може довільно змінюватися і набувати самодостатності.

Наратор третього типу перетинає «межі подієвості» (В.Шмід), переміщається за межі «семантичного поля» (Ю.Лотман), переконливо розмежує узвичаєне, нормативне у фікційному часопросторі художнього твору та погляд «стороннього зацікавленого» у перипетіях

розгортання сюжету. У когнітивному ланцюжку всі елементи взаємоп'єднуються: фактичні події, їхня рецепція та інтерпретація відбуваються одночасно у свідомості наратора та читача. Когнітивна функція наратора подвоюється, організовуючи безпосереднє відображення та забезпечуючи вже опосередковану комунікативну адресацію з домінуванням позиції читача.

Наратор четвертого типу у свідомості читача суголосний із голосом автора, тому ефект одночасної присутності в нарації / наративі посилює відчуття особистої причетності до історії та її репрезентації. Когнітивний малюнок особливий тим, що ситуативна (часто підсвідома чи мимовільна) емоційність втілюється у синтезовану її рефлексію, де поєднуються як первинні уявлення, враження, так і наступні міркування, роздуми, аналіз. Процеси сприймання відбуваються як поступове співтворення наративу із одночасним простуванням за внутрішніми перетвореннями у природі наратора. Доречними тут є міркування У. Еко про зіставлення «стратегії спілкування» і «системи означування» [див.: 1, с. 23]. У координатах метамодернізму концепт вільної інтерпретації набуває особливої ваги, і дослідникам надане право якнайширшого пошуку джерел, рушіїв, векторів, очікувань, настанов (= маркери у «системі означування») для (про)читання літературного твору.

У своїх дослідженнях керуємося поняттям наративної стратегії [3], що синтезує інтенційні аспекти, рецепцію та інтерпретацію наративу. Когнітивний процес здійснюється і розгортається у плетиві найрізноманітніших психоемоційних станів та переживань, що виростають із розуміння задуму і продовжуються до спроб раціонального осмислення сенсу твору. Таким чином, у переживанні емоційно-психологічного настрою метамодерності та спробах концептуалізувати викладові аспекти художньої прози в контексті посткласичного етапу розвитку наратології наявні методологічні здобутки мають перспективу для поетологічних рішень у просторі Літератури, у неповторних хронотопах індивідуального стилю та відчуженні / переживанні настрою сучасної доби.

Література:

1. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів. Львів. Літопис. 2004. 384 с.
2. Женетт Ж. Фигуры: В 2-х томах. Том 1-2. М. Изд.-во им. Сабашниковых. 1998. 944 с.

3. Мацевко-Бекерська Л. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть у дзеркалі наратології. Львів. Сплайн. 2008. 408 с.
4. Папуша Ігор. *Modus ropens*. Нариси з наратології. Тернопіль. Крок. 2013. 259 с.
5. Собчук О. В. Переосмислення понять наративності, персонажа і фокалізації в сучасній конітивній наратології. *Магістеріум. Випуск 48. Літературознавчі студії*. 2012. С. 108–113.
6. Шмид В. Нарратология. М. Языки славянской культуры. 2003. 312 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-261-6-42>

**THE EPIC AND THE EPIC FILM:
FROM LITERARY GENRE TO CINEMA GENRE**

**ЕПОПЕЯ & КІНОЕПОПЕЯ:
ВІД ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ ДО КІНОЖАНРУ**

Nikoriak N. V.

*Candidat of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of World Literature
and the Theory of Literature,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University
Chernivtsi, Ukraine*

Нікоряк Н. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри зарубіжної
літератури та теорії літератури,
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Жанрова система літератури протягом свого історичного руху постійно змушена адаптуватися до нових умов буття культури. Сьогодні має місце загальна культурна тенденція до розмивання меж між різними видами мистецтва, до їхнього взаємопроникнення. Як результат, літературні жанри, які, здається, на певному етапі свого розвитку втрачають свою актуальність, отримують новий імпульс, «друге життя» у кооперації з іншими мистецтвами.

Відомо, що епічні жанри літератури, завдяки своїй монументальності, дозволяють в оповідній формі багатогранно відтворити вагомі події історії у поєднанні з оповіддю про людське